

O societate nesigură

Astăzi, o parte a societății ruse e bolnavă de nostalgie și de teamă de viitor. «Doamne Dumnezeu, fă în așa fel ca doi și cu doi să nu mai facă patru!» spune unul dintre nefericiții tovarăși ai lui Andrei din *Bulevardul Tver* – acel om din subterană s-a aciuat la Moscova, pe lângă *building*-urile roz sau galbene, din sticlă sau oțel. Dar e vorba doar de o parte a societății. Comuniștii și partizanii lui Jirinovski (care se urăsc între ei) adună mulțimi de prăpădiți. Toți își dau seama

La pas prin noua Rusie

că a trecut momentul în care s-ar mai fi putut întoarce la comunism. Lenin, peticit peste tot după șaptezeci și cinci de ani de mumificare, e încă în Piața Roșie, iar Polina poate își va face timp să-și ia rămas bun de la el (două dimineți pe săptămână e deschis și nu mai e coadă), dar viitorul tot în ceață e. Deceniul Elțin i-a dat Rusiei cel puțin o libertate : cea a presei. Această libertate e totală, iar presa uzează și abuzează de ea, violența ei isterică nu poate fi ghicită de cei ce n-o citesc. Ca și filmul, ce renaște, presa întreține coșmaruri și zvonuri. A anunțat foamete și pogromuri la începutul deceniului, a vorbit de mii de morți scoși din tuneluri după asediul Parlamentului revoltat din octombrie 1993. Și astăzi presa se hrănește cu zvonuri, pune atentatele ucigașe din septembrie 1999 (două la Moscova, unul la Volgodonsk, în provincia Rostov-pe-Don) pe seama Președintelui și a anturajului său. *Nadrîv*-ul, isteria zburdă liberă. Emisiunea *Vremeciko* – insolentă, populistă, nostimă – își întrebă ascultătorii ce e mai bine : să fie lichidați toți cecenii sau să fie expulzați. Există, totuși, o presă foarte serioasă, în care poți să ai încredere. *Independent*, cu suplimentele sale consistente, *Izvestia*, *Kommersant*, *Obșci Jumal*, sînt, în grade diferite, pline de informație și au învățat să deosebească ancheta de comentariu. Nici un observator nu trebuie să rateze populara emisiune de duminică, difuzată de canalul independent NTV*, moderată de ziaristul Kiseliiov, care organizează confruntări între oameanii politici. Deși legăturile postului NTV și ale jurnalistului său vedetă cu unul dintre clanurile moscovite – cel al oligarhului Gusinski – sînt binecunoscute, concurența cu ORT – primul canal, proprietate a omului de afaceri Berezovski –

---

* Canalul a trecut de atunci sub controlul puterii de la Kremlin, care a mai luat și alte măsuri nu doar pentru a diminua isteria, ci și pentru a limita libertatea (*n. trad.*).

obligă la vorbirea pe șleau. Informația, în Rusia, e un bun câștigat. Totuși, războiul dintre clanurile financiare – azi, în principal, cel aflat în declin al lui Elțin și cel în plină ascensiune al primarului Moscovei, Lujkov – întunecă lucrurile. Cu excepția partidului comunist, celelalte formațiuni politice nu există cu adevărat. Democrații nu vor izbuti să se unească, în pofida tentativelor făcute de *Pravoe Delo* (« Cauza dreaptă »), în care se află Nemțov și Kirienko. Alianțe se tot fac și se desfac. Fostul prim-ministru Stepașin s-a alăturat partidului lui Iavlinski, economistul cu mâinile curate care joacă rolul lui Ceațki din piesa *Prea multă minte strică*. Iuri Lujkov face apel la fostul prim-ministru, fost șef al contraspionajului, Primakov. Alain Delon, oaspetele de onoare al Festivalului de la Moscova, și omul de afaceri Berezovski au venit în sprijinul guvernatorului de la Krasnoiarsk, generalul Lebed. Jocul nu stă pe loc, ceea ce e normal, dar lipsesc aproape cu totul programele politice. Generalul Lebed ezită între ultraliberalismul consilierului său Naișul și dirijismul economic local, care îl împinge să trimită poliția într-o întreprindere care a fost privatizată în « capitala regiunii lui ». Primarul Moscovei, a cărui soție e o « capitalistă » redutabilă, ezită între populism și neoprotecționism.

Cea de-a treia cale duce la « lumea a treia », afirmă părințele reformei, Egor Gaidar, despre care se spune că a guvernat din umbră pînă în august 1998 și că a fost de față la ședința de guvern în care s-a decis ca Rusia să fie declarată în imposibilitate de plată, jefuind astfel noua clasă de trei sferturi din economiile ei. Lucru curios, împotriva lui Gaidar sînt și comuniștii (normal, căci, prin liberalizarea prețurilor, a făcut să se nască noua Rusie cu forcepsul), și unii ultraliberali, printre care economista Liudmila Piașeva. Institutul lui de cercetări a furnizat, cu toate acestea, analize precise, convingătoare. În toamna lui 1998, Gaidar a avertizat că

La pas prin noua Rusie

situația din 1991 se poate repeta – în 1991, economia nu se mai afla sub comandă militară și nici nu era încă liberalizată. Nimeni nu era constrâns și nici nu avea interes să furnizeze mărfuri. Penuria era totală. Îmi amintesc bine străzile sinistre ale Moscovei, orașul înghețat, cozile nesfârșite din fața brutăriilor cu rafturi goale. Ajutat de comuniști, Primakov ar fi putut să readucă Rusia în aceeași stare de mizerie, făcând-o să piardă totul. Acum, Rusia e aprovizionată. Produsele rusești au reapărut. Nu mai sînt cozi nicăieri. Centrul luxos din Piața Manejului, cu spațiile lui Dior și Pathek Philippe, e vizitat de gură-cască (deși și aici a fost un atentat), ba chiar și de cumpărători. Rezistența societății ruse la zguduituri e în continuare uimitoare, admirabilă. Și la Kostroma rafturile sînt pline de marfă, piața e la fel de animată ca la Moscova; obiectele sînt însă mai modeste, hainele sînt lipsite de eleganță. Totuși, și aici societatea a supraviețuit.

Am participat la două sau trei seminare politice la care s-au întîlnit politicieni (precum Kirienko), experți (ca Satarov, un matematician de vîrf care a lucrat pentru Kremlin, iar acum a devenit independent), oameni de afaceri, *self-made men* (cum e georgianul Kaha Benukidze, care posedă 50 % din Uralmaș, o gigantică uzină chimică din Ekaterinburg – omul e un biolog fără legătură cu nomenclatura), oameni ai Bisericii (ca părintele Economțev, de la Patriarhie). Oamenii fac cu plăcere « scenarii despre viitor », iar echipa lui Satarov – de care m-am apropiat și eu – a imaginat următoarea ipoteză: supremația americană e confruntată cu o « eroare de programare » electronică de tip catastrofal, sistemele de conducere automată se defectează. Președintele rus face un apel solemn la experții și savanții ruși plecați în Occident. *Brain-leak*-ul (« exodul creierelor ») se arată a fi un avantaj pentru Rusia care, în 2003, preia *leadership*-ul economic al planetei. Începe atunci « a doua

Renaștere », marcată de sincretismul religios și de acest *leadership* economic al unei « puteri sărace », Rusia...

Mulți încearcă să ajungă la consens în privința modului în care Rusia ar putea fi ajutată să depășească « ura de sine », acută la nivelul elitelor. Lopuhin, un industriaș, fost ministru în guvernul Gaidar, se întoarce la tezele lui Max Weber și caută « noi protestanți » ruși (pe vremuri păreau să fie credincioșii de rit vechi și negustorii de dincolo de Volga, zugrăviți cu entuziasm de Melnikov-Peciorski). Dar gânditorii naționaliști îi asimilează pe protestanți bolșevicilor: protestanto-bolșevismul rus ar fi răspunzător de toate relele... O altă soluție ar fi aceea ca Rusia să-și păstreze partea europeană și să concesioneze Siberia... (Mulți gîndesc așa, deși nu se exprimă, dar principalul interesat de o asemenea afacere rămîne deocamdată pe tușă, căci dialogul cu Japonia e blocat din cauza unor nenorocite de trei insulițe !) Pentru unii, ortodoxia este ultima sursă de energie a poporului. Pentru alții, directorul de conștiință ideal ar fi Tihomirov, acel inginer anarhist de la începutul secolului XX, ajuns în cele din urmă monarhist – dacă Aleksandr Soljenițin nu a devenit el însuși monarhist, în orice caz, figura lui Tihomirov apare în opera lui și e clar că-l inspiră.

Există clasă de mijloc în Rusia? Cum se definește ea? Gaidar crede că sînt clasă medie toți cei care au făcut măcar o călătorie în străinătate pe banii lor. Această clasă există peste tot, nu doar la Moscova, unde e uimitor cîte agenții propun călătoria în Cipru sau în Spania. Marietta Ciudakova, o femeie energetică, istoric literar și partizană activă a democrației, vorbea la o masă rotundă din iulie 1999 despre « noul socialism » : « Se fac doi ani de cînd am înțeles că inteligența rusă a trădat ideea de libertate [...] Inteligența nu a putut să-l sprijine pînă la capăt pe Elțin pentru că nu e în stare să se privească în oglindă. » Firește, în sală s-au auzit

La pas prin noua Rusie

murmure, dar izolate. Ea a relatat apoi o poveste tipică – a unei bibliotecare din Piatigorsk care a început prin a se plînge de salariul ei mizerabil (300 de ruble) dar a vorbit pe urmă de voiajul ei în Spania. E imposibil, la ora actuală, să construiești modelul societății ruse. Toate declarațiile sînt false. Veniturile reale sînt departe de salariile ca atare. Ceea ce nu înseamnă că nu e scandalos ce se petrece cu mijloacele acordate școlilor, bibliotecilor, spitalelor, închisorilor. Acolo unde autoritățile locale trebuie să contribuie cu ceva, acolo unde directorul închiriază o aripă a clădirii, mai merge. Dar acolo unde pentru un copil se alocă în continuare 69 de copeici pe zi, așa cum se mai întîmplă în unele orfelinate, ne aflăm în punctul critic al mizeriei.

Lacunele legislației

De multă vreme, noii capitaliști autentici ai Rusiei, ca Benukidze, cer ca întreprinderile care fac pagube să nu mai capete ajutoare guvernamentale și să se elaboreze o lege a falimentului. În legislația rusă există încă două mari lacune : nu se găsește nimic despre faliment, nici despre proprietatea asupra pămîntului.

Renta

O lege a falimentului ar pune capăt sistemului sovietic de « rente », din care trăiau toți și de care se agață nu atît o clasă socială, cît o categorie de vîrstă. *Homo postsovieticus* a rămas socializat mental : « renta » lui, adică micul său salariu dat de

o uzină care adesea nu mai funcționează, s-a transformat pe tăcute într-o indemnizație de șomaj. Doar tînăra generație nu e dependentă de rentă și se lansează dinamic în libera întreprindere, iar această primă generație liberă și întreprinzătoare crește și se dezvoltă. La 17 august 1998 ea a înțeles – asistînd la semifalimentul statului și la dispariția multor bănci mari, precum Inkombank – că absenteismul politic nu e, poate, cea mai bună soluție. Nu poate dura prea mult coexistența sistemului sovietic de rentă, *via* vechile firme, cu noul sistem (care produce cea mai mare parte din valoarea adăugată). Dar traducerea în politică a schimbării economice e lentă. Partidele întîrzie să se formeze. Sistemul proporțional al alegerilor parlamentare încetinește, evident, coagularea partidelor autentice. Și, bineînțeles, alegerile parlamentare din decembrie 1999 nu vor putea contura adevărata « traducere » în politică a problemei economice. Poate la prezidențialele din iunie 2000 să se întîmple ceva, deși e aproape sigur că, în Rusia, o candidatură tînără, de « tip Clinton », e prematură.

Pămîntul

Cît privește pămîntul... E tipica problemă rusă, insolubilă, amețitoare și patogenă. « Pămîntul nu-i aparține nimănui, e al lui Dumnezeu. » Vechea vorbă țărănească e valabilă și în Rusia de azi. Nici o legislație funciară n-a clarificat problema. O largă coaliție se opune propunerii ca pămîntul să devină obiect de negoț, iar în coaliția asta găsim tot felul de lume, de la comuniști la Soljenițin, trecînd prin agrarieni (partidul « colhozurilor », dacă îl putem numi așa, căci colhozurile, botezate astfel, există încă). M-am dus din nou în cătunul Dupliovo, despre care am mai scris. Împreună cu prietenul meu Piotr Aleșkovski, am luat iar drumul Leningradului, am făcut o haltă la Gorodnia, puțin înainte de

La pas prin noua Rusie

Tver – nu există nimic mai poetic decât această micuță biserică străveche cocoțată pe malul înalt al Volgăi, cu picturile ei hieratice în penumbră, cu zidurile împrejmuitoare albe și cu alura ei de prințesă albă așezată acolo unde Volga e încă un rîu potolit, mijlociu. Am ocolit Tverul, am trecut prin Torjok, ne-am amintit de splendida Starița și ne-am continuat drumul spre Kucinovo. Am văzut tîrguri mari, rupte de lume : Pen, apoi Fiorkovo. Drumul e superb, refăcut, liber ; copaci, tufişuri cu spini, apoi foioasele iau locul tăpșanelor cu iarbă neagră. Ne-am oprit, în pădure, la spitalul distric-tului Iasenovici. Clădirile din lemn, ridicate la începutul secolului XX, sînt răspîndite printre arbori, undeva era și o ambulanță ruginită. Părea un loc nelocuit. Unul sau doi bolnavi, un sanitar, o infirmieră. Această realizare tîrzie a zemst-velor atît de dragi lui Cehov moare încetișor la celălalt capăt al secolului, pentru că nu mai sînt bani, nici medici, nici carburant. Mai încolo e o manufactură, construită în 1913 și abandonată nu demult, pierdută în marea liniște. La Tuhta, unde din biserica dinamitată se mai vedea doar o carcasă spintecată, iată că apare, în sfîrșit, o vînzătoare ambulantă. Din satul Korostovo și pînă la Dupliovo, mergi pe un drum de țară. Îți țiuie urechile de-atîta liniște. Ajungem și la casa boierului din partea locului : o clădire roșie, amărită, « sovietizată » odinioară, care a și ars acum trei-patru ani. E deja năpădită de tufe. A mai rămas « aleea boierului », care duce la iazul boierului. Pe malul apei am dat de Vovka și de Vania, tupilați, beți, singurii oameni care au mai rămas în Dupliovo. Vania adună fructe de pădure și ciuperci, ca să le vîndă la piața din Vîșni Voloșciok, orașul de unde își cumpără o nenorocire de rachiu. Fratele lui a fost ucis de mafia locală. Vania și Vovka sînt blînzi, sentimentali. « Nu sînt buni de nimic », spunea tatăl lui Vovka, « nici măcar să se însoare. » În îndepărtatele vremuri sovietice, la Dupliovo era lumină

pe uliță – cinci lampadare ruginite, bune de aruncat. Au vrut să refacă o fântână comunală – cilindrii de beton zac în iarbă. Din fericire, mai e un puț într-o curte. Doi biologi au avut proiectul ecologic de a se instala la Dupliovo ca să facă o crescătorie de capre. Au renunțat și au vândut totul. A rămas aici doar Ghena, cu familia lui. Ghena se prezintă drept « comunist, patron, proprietarul unui taur, al unei vaci și a cincisprezece oi ». Tot al lui e și vițelul pe care l-am văzut deja : a învățat să intre singur în hol. În afară de Ghena, stau aici Nadia și sora ei, văduva unui mujic, omorât și el la Voloșciok. O dată pe săptămână, autobuzul face drumul dus-întors la Voloșciok. Ghena mă informează cel mai bine asupra problemei funciare din Rusia. A avea 15 ani când a venit războiul și a rămas singur cu femeile. « Să nu-ți părești niciodată satul », i-a spus tatăl lui. De atunci, el a rămas « boierul comunist » din Dupliovo. L-a luat la el pe Alioșa, băiatul feciorului său, omorât la Voloșciok cu « o sută treizeci și una de lovituri de cuțit ». Pământurile sînt ale colhozului, dar colhozul e la 30 km și nu mai produce nimic aici. Fiecare face ce vrea, fără titlu de proprietate. Ici se ridică o cabană de baie, colo se adună finul cu grebla, apoi e cărat cu șareta cu un cal. În satul vecin, se află chiar o fermă încăpută ; are șaptesprezece vaci, un automobil Jiguli, telefon în casă. În comparație cu Dupliovo, Pankovo este un cătun bogat. La Dupliovo, se gătește ba la unul, ba la altul, după cum mai au oamenii lemne sau spirt. Un straniu comunism primitiv... Într-un loc, pământurile sînt *kolhozniie*, adică îi aparțin colhozului ; mai încolo sînt *kombinatskie*, adică îi aparțin combinatului de textile, o veche manufactură distrusă. Nici unul din cei doi proprietari nu-și mai exercită vreun drept sau vreun uzufruct : pământul a redevenit pur și simplu « al nimănui ».

La pas prin noua Rusie

Pădurea e ca și neatinsă. Aici începe regiunea Valdai, păduri și ape, dealuri line și nenumărate iazuri din care pornesc toate fluviile Rusiei către cele patru zări. Dupliovo și Pankovo : un cătun care moare, un altul care trăiește. Îmi vine în minte povestirea lui Turgheniev, *Kor și Kalinici*. Deocamdată, întrebarea « al cui e pământul » nu are nici un sens la Dupliovo și, în general, mai nicăieri în Rusia rurală. Dar nici în spațiul urban lucrurile nu sînt clare. Se știe a cui e o construcție, ea se vinde și se cumpără la notar. Dar proprietatea funciară e o enigmă învăluită în mister.

Chemarea din exterior

Anul trecut, la Rostov-pe-Don, am întîlnit un director de colhoz devenit întreprinzător, care mi-a explicat cum a transformat el viața în colhozul său. A încheiat un acord cu o firmă olandeză instalată la Moscova, producătoare de *chips*. Firma nu a închiriat și nici nu a cumpărat pământ, dar a dat semințe, a indicat metode de cultură, a furnizat utilaje și a încheiat un acord de cumpărare a recoltei. Colhoznicul era plătit de zece ori mai mult decît de obicei, colhozul și directorul s-au îmbogățit. Legea care interzice vinderea pământului către străini nu a fost încălcată. Serghei Petriakov, directorul, e încă foarte tînăr, cam corpulent, deputat al provinciei, dotat cu trei cărți de vizită diferite. Colhozul cu pricina nu se mai numește acum colhoz, ci « firmă ». Firma dispune de 60 000 ha. Acordul cu olandezii s-a semnat pe șapte ani. Generos și vorbăreț, pionierul barabulei olandezo-ruse plătește peste tot cu bani peșin consumația grupului de politologi din care fac și eu parte, venit la Rostov să afle cum funcționează administrația locală. Rostov, care îl sărbătorește acum pe Soljenițin, născut aici (o să văd și școala în care a învățat, casa în care a locuit, împreună cu mama lui, în anii '20-'30), a votat majoritar cu comuniștii ; este un oraș enorm

unde, ca peste tot, oamenii încearcă să reînnoade firul cu trecutul. Cum, pe vremea imperiului, Universitatea din Varșovia a fost nașa celei din Rostov, s-a încercat reluarea legăturilor cu Polonia. Dar Polonia i-a întors spatele Rusiei; acolo, cimitirele sovietice sînt profanate; polonezii se vor europeni. Singur, sau aproape singur, directorul marelui cotidian ieșit din Solidaritatea, Adam Michnik, s-a declarat sus și tare prorus și partizan al dialogului polonez cu Estul. Rostov-pe-Don, cîndva departe de orice graniță, e acum lîngă Ucraina, dar relațiile sînt foarte restrînse. Totuși, ceva leagă Rostovul de Europa Centrală, căci stilul Secession a ajuns pînă aici. Constructivismul anilor '20 a lăsat și urme frumoase. Dar trebuie să știi « să citești » străzile, sub traves-tiul lor sovietic, împopistrat acum cu reclame țipătoare.

În urmă cu un an, eram prezent la sărbătorirea a 300 de ani de la fondarea orașului vecin, Taganrog. E un oraș întemeiat de Petru înaintea Sankt Petersburgului, superb situat la Marea de Azov și beneficiind de un plan geometric. Cehov s-a născut aici – tatăl lui avea o prăvălie în oraș. Într-o clădire devenită școală de fete a murit în 1825 împăratul Alexandru I (dacă nu cumva s-o fi hotărît să piară așa cum spune legenda « starețului Fiodor Kuznici »). Taganrog se află pe un vechi sit scit, apoi grec : Tanais. Douăzeci și două de civilizații s-au succedat prin aceste locuri, îmi spunea primarul Șilov. Înainte de 1917 erau șaptesprezece consulate străine aici... În fața biroului primarului s-a format o coadă lungă – sînt « clienții », cu un buchet de flori în mîină, mieroși, veniți să-l firitisească de aniversare. În acest oraș superb, a cărui decădere a fost oprită, în urbea asta mîndră de uzina ei de avioane, de atelierle ei de cartografie, de nouă ei uzină de automobile, moravurile au rămas oare aceleași ca pe vremea lui Gogol? La Taganrog, ca și aiurea, există o imensă nevoie de recunoaștere, de relații cu lumea exte-

La pas prin noua Rusie

rioară. Muzeele sînt superbe și – minune! – galeria de pictură tocmai a făcut trei achiziții, printre care un Mașkov și un Koncealovski. Am fost uluit: ministerul Culturii a finanțat aceste achiziții (evident, făcute pe piața internă, nu pe piața internațională de artă). În *Revizorul* lui Gogol, doi provinciali nătărăi îi cer impostorului care se dă drept inspector în misiune extraordinară în orașul lor să-i spună împăratului că ei există. Adesea, am avut impresia în Rusia că mi se cere să-i spun Măriei Sale Străinătatea că Rusia există, că provinciile ei există, că muzeele ei există. Și este o realitate faptul că atîtea muzee frumoase și pasionante rămîn pustii, neștiute, umilite...